

appunti sulla poesia erotica oraziana» (brillant aportació del professor de Florència, que veu clarament les diferències a l'hora d'enfocar la descripció de la relació amorosa, entre els poetes elegíacs i Horaci: el jo líric d'Horaci no es veu tan compromès amb la figura de l'amant-poeta com passa amb els poetes elegíacs); Giancarlo Mazzoli, «Orazio e la tradizione latina» (que explora els precedents poètics romans que podien haver influït Horaci); Elisa Romano, «Saperi e pratica intellettuale di età augustea nel filtro della poesia oraziana»; Filippo Coarelli, «La tavola latina di Eraclea: una proposta» (relectura i reinterpretació de *CIL* I 2 593 = *ILS* 6085), i Aldo Siciliano, «La zecca venusina».

El Congrés de Nàpols (d'una sola jornada) va aportar també una sola ponència, la del professor de la Universitat Frederic II, Donato Gagliardi, «Orazio e la cultura del suo tempo: le dimensioni dell'alterità» (que repassa les figures que van «promoure» la cultura en temps d'Horaci i n'examina la influència en els creadors de l'època).

El darrer congrés, de l'any 1993, el de Roma, va ser el més «filològic» de tots tres: els que hi publiquen els seus textos són alguns dels millors representants de la filologia llatina i clàssica que avui es fa a Itàlia. L'encapçalava Alessandro Barchiesi, «Ultime difficoltà nella carriera di un poeta giambico: l'epodo XVII» (que busca resituar l'epode 17 d'Horaci més enllà de les funcions màgiques o còmiques alienes, per considerar-lo com a representant de la poesia com a màgica per se); Marco Buonocore, «Per la tradizione dei manoscritti di Orazio: l'esperienza della Biblioteca Apostolica Vaticana» (que posa a la nostra disposició

les seves impressions després de l'estudi dels 202 mss. horacians que ell va recollir per a una exposició del bimil·lenari, conservats a la Vaticana: el material analitzat és riquíssim i el seu coneixement, diríem, imprescindible per a la història del text manuscrit del nostre poeta); Giovanni D'Anna, «L'evoluzione della poetica di Orazio» (una anàlisi diacrònica que desemboca en una conclusió horaciana sempre impactant: *et mihi res non me rebus subiungere conor*); Ivano Dionigi, «Interpreti recenti di Orazio»; Paolo Fedeli, «Commentare Orazio» (que reclama la necessitat d'un comentari complex de tota l'obra d'Horaci, que no existeix encara, que tingui en compte els avenços dels darrers trenta anys en l'enfocament de l'estudi del Món Antic, que sigui erudit però àgil: en resum, que tingui les característiques del que ara està en curs d'elaboració a Itàlia i que publicarà el «Poligrafico dello Stato»); Marcello Gigante, «Orazio l'effimero diventa eterno (discorso sul Campidoglio)»; Nicholas Horsfall, «Orazio, Epistole 1.7: problemi di metodo» (relectura i comentari de l'epístola 1, 7 d'Horaci, la més difícil i treballada del de Venosa); Alfonso Traina, «Traduzioni di Orazio».

Només trobem a faltar, amb tan riques i treballades ponències com hi ha en aquest llibre, uns bons índexs de llocs discutits i, en algun apèndix pel cap baix, un índex complet de mss. citats. En canvi, les il·lustracions que acompanyen alguns textos, fonamentalment les «tavole I-VIII» que acompanyen la ponència de Buonocore, són magnífiques.

Joan Gómez Pallarès

CORTÉS TOVAR, R.; FERNÁNDEZ CORTE, J.C. (ed.)

Bimilenario de Horacio.

Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 1994. 431 p. ISBN 84-7481-791-9.

El segon congrés dedicat a commemorar la mort d'Horaci les Actes del qual volem resumir en aquesta ocasió, és el que va

aplegar el mes de desembre de 1992, a Salamanca, molts estudiosos professionals i, permetin-me l'expressió, simpatitzants

«amateurs» de l'obra del poeta de Venosa. Per mi, que vaig tenir el plaer de compartir amb tots els participants l'hospitalitat dels amics salmantins (magníficament encapçalats pel coratge i la saviesa, hàbilment conjugades, de Charo Cortés i José Carlos Fernández Corte), una va ser la principal característica d'aquest congrés, que els mateixos editors es preocupen per remarcar en la seva salutació (p. 11-12): l'amor i passió dels participants per la poesia d'Horaci, com a *exemplum* immortal (per què han eliminat els editors de les actes el *Non omnis moriar...* que encapçalava les convocatòries del congrés?) i probablement irrepètible d'amor a la poesia i a tot allò que el missatge poètic significa, sobretot a les darreries del segle XX. «Éste es un tiempo [...] que necesita que le recuerden que la alegría de vivir puede practicarse sin renunciar a la inteligencia y al gusto. Que el dinero, el poder y la gloria mundana tienen sus límites, son pasiones que no son eternas y que la mayor riqueza no consiste en tener más sino en necesitar menos», expliquen els editors en la seva presentació.

Els editors han organitzat el seu material a través d'una triple coordinada: en primer lloc, ponències diferenciades de comunicacions; en segon lloc, en cada secció, algunes subdivisions temàtiques (recepció de la poesia anterior, sàtira, teoria literària, tradició); en tercer lloc, alguna subdivisió en funció de la poesia estudiada (epodes, odes). Tot plegat, supeditat al contingut d'allò que els editors han rebut, no d'allò que han demanat.

Pe'l que fa a les ponències, voldríem destacar, en l'apartat «Recepció de la poesia anterior», la de José Carlos Fernández Corte, que du el títol de «Catulo en Horacio», on el professor de Salamanca desenvolupa una anàlisi que intenta localitzar tots els passatges on Horaci reprèn la poesia de Catul. Les seves conclusions són clares: 1. Més enllà de *carm.* 2, 6, no hi ha una imitació clara del de Verona per part del de Venosa. 2. No és menys cert que

quan una cosa interessa el nostre poeta (tema i tractament de *Cat.* 11, per exemple), hi al·ludeix constantment.

En l'apartat «Sàtira, temàtica y teoria literaria», destaquen les aportacions de Carmen Codoñer, «Terminología crítica en Horacio», i Rosario Cortés Tovar, «Horacio y la sátira: canon y ruptura», les dues extraordinàriament serioses, ben plantejades i amb resultats interessants. La primera d'elles aplica l'anàlisi derivada de la retòrica, de la formació retòrica del poeta (no s'hi busquen ni analitzen tecnicismes, sinó el propi lèxic del poeta i la seva empremta crítica) a tota la seva obra, començant per explicar el propi concepte de les diferents parts (gèneres) de la seva poesia que tenia Horaci. El resultat mostra un camí certament inexplorat i que obre nous horitzons al coneixement i al propi plantejament que de la seva obra podia haver-se fet el nostre poeta. La segona segueix en la línia d'allò que hom podria esperar d'una màxima especialista en el tema de la sàtira i ens presenta una anàlisi d'Horaci i del seu paper dins del gènere satíric, que l'allunya força del tòpic que el considera només com a continuador de Lucili. Horaci, defensa Cortés, eleva certament la sàtira a la categoria de poesia canònica, però ho fa precisament allunyant-se una mica d'allò que li imposava el gènere uniformitzat per Lucili. També forma part d'aquest apartat la ponència de Mario Labate, «Crítica del discurso amoroso: Orazio e l'elegia», que segueix força la línia d'allò que el professor de Florència ja defensava en la seva aportació al Congrés de Venosa que hem resumit supra (diversitat del jo líric d'Horaci davant de la identificació poeta-amant de la poesia elegíaca).

L'apartat d'«Epodos», l'integra una sola ponència, la d'A. Barchiesi, «Alcune difficoltà nella carriera di un poeta giambico. Giambico ed elegia nell'epodo XI», que es basa en el comentari de l'epode 11 partint de la idea que aquest encapçala una segona part del llibre, diferenciada clarament de la primera.

En la secció dedicada a «Odas», les dues aportacions ens semblen igualment importants. La d'A. Ramírez de Verger, sobre «La estructura interna de la Oda 115 de Horacio» és una magnífica lliçó de comentar d'un text poètic, que es detura (com ja havia fet l'autor en altres ocasions) en la determinació (i justificació posterior) de com es desenvolupa el discurs poètic en una oda d'Horaci, 2, 5, *Nondum subacta ferre iugum valet*. La de Josep Lluís Vidal, «La poesia augustea de Horacio», se centra en una anàlisi diacrònica de les odes que intenta averiguar quina va ser l'evolució del poeta davant de la política i la figura d'August. La conclusió és clara: a partir de 4, 15, «ya no hay reserva, limitación, contingencia. Hay absoluto, Horacio ha cedido de corazón ante el príncipe» (p. 167) (en una altra recensió nostra recent, vid. infra, mostrem com Bob Lyne arriba a conclusions lleugerament diferents de les de Vidal: la vitalitat de la Filologia davant de temes sempre candents!).

L'apartat següent, «Tradición», presenta una valuosa contribució de Vicente Cristóbal sobre «Horacio y el *carpe diem*», qui fa una presentació del tema de l'aprofitament del temps anterior a Horaci i un comentari exhaustiu d'aquest al llarg de la seva obra.

En el darrer apartat de les ponències, el dedicat a «Horacio y la poesía contemporánea», volem destacar en un lloc especial la contribució que Luís Javier Moreno, Francisco Castaño i Paco Novelty van fer sota el títol de «Traducciones poéticas de Horacio». Al marge estricte de la ciència, però absolutament integrats en l'amor i passió que la poesia del nostre poeta pot suscitar, aquests tres altres poetes castellans contemporanis ens van oferir, des de la perspectiva i força que els atorga la seva pròpia obra de creació, una aproximació a l'obra del de Venosa que és, per nosaltres, absolutament enlluernadora. Va ser un d'aquells capvespres que sempre es recorden en què tres creadors ens van recitar, amb les seves

paraules de creador (desenganyem-nos: molts pocs filòlegs actuen, a més, com a creadors), l'obra d'un dels més grans poetes de l'antiguitat. El resultat va ser esplèndid i només lamentem que, en l'era dels llibres multimèdia, aquestes actes no hagin anat acompanyades d'una cinta o un CD (el que sigui) que, a més de transmetre els textos de les poesies traduïdes, ens permetés ara, en la llunyania del temps, però en la proximitat del record, recuperar les veus d'aquells homes recitant la poesia immortal d'Horaci, acompanyats de la reverència de tots i del silenci de l'edifici més històric de la Universitat de Salamanca.

L'apartat de les comunicacions demostra fins a quin punt la «vitalitat» del nostre poeta Horaci és present: 23 comunicacions han estat publicades en les actes i algunes més van ser presentades en el congrés. Destaquem les de J. Antonio Fernández Delgado, «Ecos hesiódicos en las Odas de Horacio»; Isabel Gómez Santamaría, «La *laus principis* en Horacio (Odas, 4, 5)»; Gabriel Laguna Mariscal, «La inversión horaciana de los géneros epidécticos tradicionales (Carm. 3, 6, 17-48)»; Ma José Cantó Llorca, «Los comentarios antiguos de Horacio»; Emiliano Fernández Vallina, «Horacio en Jovellanos»; Gregorio Hinojo, «El interlocutor ficticio: de Horacio a Fray Luís de León» y Emilio del Río, «Horacio en la tragedia española del XVI». Qui ens dediquem amb freqüència a llegir i comentar Horaci, sabem, després de repassar aquest llistat, que la poesia immortal del nostre home reposa en bones mans.

Com és habitual a la Universitat i a l'editorial de la qual surt el llibre, el producte material és molt bo, però li falten (un altre cop), uns bons índexs de passatges citats i discutits, que pensem que són imprescindibles per convertir en realment útil un llibre d'actes de les característiques del d'aquest.

Joan Gómez Pallarès